

УДК 342.565.2.033(4)

DOI <https://doi.org/10.32840/pdu.2022.2.45>

Н. А. Гураленко

доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри теорії права та прав людини
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича
orcid.org/0000-0003-0884-215X

В. В. Гордєєв

доктор юридичних наук, доцент кафедри процесуального права
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича
orcid.org/0000-0002-1778-0432

КОНСТИТУЦІЙНИЙ КОНТРОЛЬ У ПРАКТИЦІ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

Контроль конституційності – це сукупність правових засобів, призначених для перевірки відповідності між актами, виданими суб'єктами влади, і Конституції, анулювання їх, якщо вони порушують конституційні принципи. Іншими словами, конституційний контроль – це сукупність правових засобів, за допомогою яких забезпечується виконання конституційних норм, здійснюється процедура перевірки актів влади, у тому числі норм загального характеру, а в разі суперечності Конституції – визнання неконституційними норм нижчого рівня, прийнятих не відповідно до них. Основою цього контролю є дотримання принципу конституційного верховенства.

Контроль конституційності є темою, яка має велике значення у вивченні не лише конституційного права, але й інших галузей права. Щоб зрозуміти механізм контролю необхідно дізнатися, на які норми цей механізм впливатиме. Загалом можна сказати, що первинні норми, незалежно від того, які з них ґрунтуються на самій Конституції, є нормативними засобами, що підлягають такому контролю.

Основними вимогами судового контролю є жорстка конституція (процес внесення змін складніший, ніж у звичайному законі) і передача контролю вищому органу. Таким чином, контроль (аналіз вертикальної сумісності) впливає з жорсткості та верховенства Конституції, що передбачає поняття нормативного масштабування, де Конституція займає вершину піраміди, будучи основою чинності всіх інших норм.

Здійснення конституційного контролю можливе лише за умови наявності конституції як такої, водночас норми конституції повинні бути формально визначеними та мати вищу юридичну силу порівняно з нормами усіх інших актів.

Головним об'єктом конституційного контролю є Конституція, а єдиним завданням Конституційного Суду України – гарантування верховенства Конституції України як Основного Закону держави на всій території України.

Конституційний Суд України як орган, що здійснює цей контроль гарантує верховенство Конституції України та забезпечує конституційну законність на основі принципу верховенства права, що є важливим для формування нормативно-правової основи сучасних перетворень у державі та суспільстві.

Ключові слова: компетенція суду, конституційний контроль, Конституційний Суд України, попередній контроль, подальший контроль.

Постановка проблеми. Соціально-політичні зміни в українському суспільстві, становлення його демократичних засад потребують якісного та своєчасного нормативного врегулювання. Судовий

конституційний контроль покликаний забезпечити верховенство Конституції України над іншими правовими актами, сприяє їх удосконаленню. Конституційний контроль характеризується як засіб забезпечення стабільності в суспільстві. Тому його дослідження видається доцільним та своєчасним.

Ступінь дослідження. Питання конституційного контролю досліджувалось в працях Ю. Барабаша, Д. Белова, Ю. Бисаги, В. Бойка, М. Костицького, М. Погорецького, Б. Пошви, П. Рабіновича, Ю. Тодики, С. Шевчука, О. Щербанюк та інші.

Метою дослідження є отримання нових знань в сфері конституційного контролю на підставі практики Конституційного Суду України.

Виклад основного матеріалу. Контроль конституційності означає перевірку відповідності (сумісності) закону чи нормативного акту Конституції України. У доктрині конституційного права розрізняють превентивний (той, що здійснюється під час законодавчого процесу формування нормативного акту і до того, як законопроект увійде в систему законодавства) або репресивний контроль, який здійснюватиметься щодо закону, а не щодо законопроектів, після завершення законодавчого процесу.

Здійснення конституційного контролю можливе лише за умови наявності конституції як такої, водночас норми конституції повинні бути формально визначеними та мати вищу юридичну силу порівняно з нормами усіх інших актів. У разі, якщо в країні діє неписана або змішана за формою конституція, то конституційний контроль здійснюватися не може. Такий самий висновок справедливий і щодо «гнучких» конституцій, оскільки неможливо зіставити ухвалювані акти зі вже чинними парламентськими актами або актом, що має назву конституції, але змінюється за такою самою процедурою, як і інші акти парламенту [5, с. 17-18]. Конституційний контроль, будучи специфічною функцією забезпечення верховенства конституції як основного закону держави, не може бути основною функцією органів, наділених повноваженнями щодо прийняття правових актів. Тому повноваження щодо забезпечення відповідності конституції нормативних актів не можна довіряти парламенту. У країнах, де конституційний статус глави держави поєднаний зі статусом глави виконавчої влади, функцію конституційного контролю іноді покладають на нього, але тільки у сфері контролю над актами органів виконавчої влади.

У літературі судовий конституційний контроль пропонують визначати як діяльність компетентних судових та/або спеціалізованих судових органів щодо перевірки, оцінки, визначення відповідності законів, інших нормативно-правових актів Конституції і вирішення питання про їх застосування або щодо їх конституційності, яка здійснюється у формі судочинства і спрямована на забезпечення правової охорони Конституції, встановлених нею основ конституційного ладу, прав і свобод людини і громадянина, конституційної законності [4, с. 183].

У сучасному розумінні конституційний контроль було конституційовано у США на межі XVIII-XIX століть низкою судових прецедентів. Визначальною у цьому значенні стала справа «Марбері проти Медісона» (*Marbury v. Madison*, 5 U.S. (1 Cranch) 137), розглянута у 1803 році Верховним судом США під головуванням судді Дж. Маршалла, хоча потрібно зазначити, що федеральні суди і суди штатів приймали рішення щодо неконституційності окремих законів штатів і раніше [5, с.19].

Конституційний Суд України вже досліджував питання конституційного контролю – як передувального (a priori), так і подальшого (a posteriori) – щодо конституційних поправок (рішення від 9 червня 1998 року № 8-рп/98, від 26 червня 2008 року № 13-рп/2008, від 30 вересня 2010 року № 20-рп/2010; Ухвала від 5 лютого 2008 року № 6-у/2008).

Здійснюючи превентивний конституційний контроль щодо відповідності вимогам статей 157 і 158 Конституції України законопроектів про внесення змін до Конституції України, Конституційний Суд України не обмежує повноважень Верховної Ради України вносити зміни до Основного Закону, а лише забезпечує конституційність їх реалізації Верховною Радою України, що є однією з основних гарантій стабільності Конституції України [2].

Розбіжності між видами конституційного контролю полягають також у різних формах актів, які приймаються Конституційним Судом України за результатами конституційного провадження: результати конституційного контролю, передбаченого статтею 150 Конституції України,

мають форму рішення, а превентивного контролю, передбаченого статтею 159 Конституції України, – форму висновку Конституційного Суду України. Незважаючи на відмінності за формою, рішення і висновки Конституційного Суду України є обов'язковими до виконання. Це впливає з частини третьої статті 124 Конституції України, відповідно до якої судочинство здійснюється Конституційним Судом України та судами загальної юрисдикції, а також з частини п'ятої цієї статті, згідно з якою всі судові рішення, незалежно від їх конкретних форм, що ухвалюються судами іменем України, є обов'язковими до виконання на всій території України. Отже, прийняття судового рішення у формі висновку Конституційного Суду України є обов'язковим до виконання [2].

Саме так вирішено це питання в Законі України «Про Конституційний Суд України», в якому закріплено положення, що рішення і висновки Конституційного Суду України рівною мірою є обов'язковими до виконання (стаття 69). Висновок Конституційного Суду України матиме значення гарантії додержання встановленого порядку внесення змін до Конституції України та стабільності Конституції України тільки за умови його обов'язковості для Верховної Ради України [2]. Недодержання цієї умови Верховною Радою України є порушенням принципу здійснення державної влади в Україні на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову (стаття 6 Конституції України).

Конституція України не містить застережень щодо можливості здійснення Конституційним Судом України подальшого (а posteriori) конституційного контролю щодо закону про внесення змін до Конституції України як конституційної поправки після його ухвалення Верховною Радою України. Конституційному Суду України належить здійснювати подальший (а posteriori) конституційний контроль щодо конституційних поправок після набрання ними чинності, оскільки відсутність судового контролю за процедурою розгляду та ухвалення відповідних законів може мати наслідком обмеження чи скасування прав і свобод людини і громадянина, ліквідацію незалежності чи порушення територіаль-

ної цілісності або зміну конституційного ладу у спосіб, не передбачений Конституцією України. Дотримання встановленої Конституцією України процедури розгляду, ухвалення та набрання чинності законами, що як конституційні поправки є актами конституцієдавця, є неодмінною умовою легітимності установчої влади народу. Як впливає зі статті 157 Конституції України, установча влада експліцитно обмежила себе тим, що не дозволила змінювати ті приписи Конституції України, що захищають «права і свободи людини і громадянина», «незалежність» і «територіальну цілісність» [3].

Конституційний Суд України, визначаючи ту чи іншу норму неконституційною, позбавляє її юридичної сили, тобто скасовує її. Отже, можна зробити висновок, що відповідні рішення органу конституційної юрисдикції мають певні властивості нормативних актів, що встановлюють, змінюють або скасовують правові норми [1, с. 71]. У даному випадку Конституційний Суд уже виступає не як «квазісуд», а «квазіправотворець». У цьому сенсі конституційне правосуддя є засобом (фактором) конституційного розвитку та конституційних перетворень.

Висновки. Конституційний контроль є одним із елементів, які об'єднують і визначають верховенство права та демократичну державу. Основним об'єктом конституційного контролю є Конституція України. Конституційний Суд України як орган, що здійснює такий контроль гарантує верховенство Конституції України та забезпечує конституційну законність на основі принципу верховенства права, що є вкрай необхідним для формування нормативно-правової основи сучасних перетворень у державі та суспільстві.

Список використаної літератури:

1. Крусян А. Конституційний контроль та процеси політико-правових перетворень в сучасній Україні. *Конституційний контроль і процеси демократичної трансформації у сучасному суспільстві*. Збірка матеріалів міжнародної конференції, присвяченої 20-річчю Конституційного Суду України – Київ: ВАІТЕ, 2016. С. 68-74
2. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Пре-

- зидента України щодо офіційного тлумачення положень частини другої статті 158 та статті 159 Конституції України (справа щодо внесення змін до Конституції України) від 9 червня 1998 року № 8-рп/1998
3. Рішення Великої палати Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень шостого речення частини першої статті 13 Закону України „Про психіатричну допомогу“ від 20 грудня 2018 року № 13-р/2018 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va02p710-22#Text>
 4. Савенко М. Конституційний контроль змін до Конституції України. *Вісник Конституційного Суду України*. 2011. № 4–5. С. 179–184.
 5. Терлецький Д. С., Батан Ю. Д., Запорожець В. І. Конституційна юстиція : навч.- метод. посібник / за заг. ред. Д. С. Терлецького. Одеса, 2021. 154 с.

Huralenko N., Hordieiev V. Constitutional control in the practice of the constitutional court of Ukraine

Control of constitutionality is a set of legal means designed to check compliance between acts issued by subjects of power and the Constitution, annulling them if they violate constitutional principles. In other words, constitutional control is a set of legal means by which the implementation of constitutional norms is ensured, the procedure for checking government acts, including norms of a general nature, is carried out, and in the event of a contradiction with the Constitution, lower-level norms, adopted not in accordance with them, are recognized as invalid. The basis of this control is compliance with the principle of constitutional supremacy.

The control of constitutionality is a topic that is of great importance in the study of not only constitutional law, but also other branches of law. In order to understand the mechanism of control, in turn, it is necessary to ask what norms this mechanism will affect. In general, it can be said that primary norms, regardless of which of them are based on the Constitution itself, are normative means subject to such control.

The main requirements of judicial control are a rigid constitution (the process of making changes is more complicated than in ordinary law) and the transfer of control to a higher authority. Thus, control (analysis of vertical compatibility) derives from the rigidity and supremacy of the Constitution, which implies the concept of normative scaling, where the Constitution occupies the top of the pyramid, being the basis of validity of all other norms.

Implementation of constitutional control is possible only if there is a constitution as such, and the norms of the constitution must be formally defined and have a higher legal force compared to the norms of all other acts.

The main object of constitutional control is the Constitution, and the only task of the Constitutional Court of Ukraine is to guarantee the supremacy of the Constitution of Ukraine as the Basic Law of the state throughout the territory of Ukraine.

The Constitutional Court of Ukraine, as a body exercising this control, guarantees the supremacy of the Constitution of Ukraine and ensures constitutional legality based on the principle of the rule of law, which is important for the formation of the regulatory and legal basis for modern transformations in the state and society.

Key words: court competence, constitutional control, Constitutional Court of Ukraine, preliminary control, subsequent control.